

Marcin Socha*

 <https://orcid.org/0000-0001-7431-1598>

Pandemia COVID-19 jako test japońskiej polityki przyciągania migrantów ekonomicznych

Abstrakt

Celem rozdziału jest zbadanie wpływu pandemii COVID-19 na problem niedoboru siły roboczej w Japonii, w szczególności na skuteczność rządowej strategii przyciągania i integracji zagranicznej siły roboczej. Tekst wpisuje się w problematykę badań dotyczących skuteczności instytucji politycznych i rozwiązań prawnych w sytuacjach kryzysowych. Analiza artykułów medialnych i wypowiedzi japońskich polityków wskazuje na wzrost nastrojów antyimigracyjnych wśród japońskiego społeczeństwa i przedstawicieli środowisk decyzyjnych. Pandemia podważyła założenia krótkofalowej polityki migracyjnej i pokazała słabość nowego systemu migracyjnego, który nie odpowiada na potrzeby migrantów w sytuacji kryzysowej.

Słowa kluczowe: Japonia, COVID-19, migranci ekonomiczni, polityka imigracyjna.

COVID-19 pandemics – a test of Japan's Economic migration policy

Abstract

The purpose of the chapter is to examine the impact of the COVID-19 pandemic on the problem of labor shortage in Japan, in particular on the effectiveness of the government's strategy of attracting and integrating foreign labor. The text is part of the research on the effectiveness of political institutions and legal solutions in crisis situations. An analysis of the content of media articles and statements by Japanese politicians indicates an increase in anti-immigration sentiment among the Japanese society of representatives of

---

* Adiunkt na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego.

decision-making circles. The pandemic undermined the assumptions of the short-term migration policy and showed the weakness of the new migration system, the assumptions of which do not meet the needs of migrants in a crisis situation.

Keywords: Japan, COVID-19, economic migrants, immigration policy.

Wstęp

Japońska gospodarka od początku lat 80. XX w. zмага się z narastającym problemem niedoboru siły roboczej. Kolejne rządy wprowadzały strategie, które miały na celu złagodzenie wpływu tego zjawiska. Wśród nich można wymienić rozwój automatyzacji produkcji, aktywizację zawodową kobiet, emerytów i osób niepełnosprawnych oraz politykę pozyskiwania zagranicznej siły roboczej. Niestety pogłębiający się proces starzenia się społeczeństwa oraz odpływ ludności z terenów wiejskich doprowadziły do stopniowego pogorszenia sytuacji. Wśród najbardziej obiecujących rozwiązań, które w realny sposób mogłyby przyczynić się do złagodzenia problemu niedoboru siły roboczej, jest zmiana dotychczasowej polityki migracyjnej, która pozwoliłaby na wjazd do Japonii większej liczby migrantów ekonomicznych. Dotychczasowa polityka rządu w tym zakresie była oceniana jako działania powstrzymujące napływ migrantów zarobkowych, z wyłączeniem wysoko wykwalifikowanych pracowników z wybranych sektorów gospodarczych. Polityka ta nie była w stanie powstrzymać coraz większego napływu nielegalnych migrantów, znajdujących zatrudnienie w najsłabiej opłacanych zawodach. W kwietniu 2019 r. w życie weszła rewizja prawa migracyjnego, która była przedstawiana jako podstawa budowy nowego systemu monitorowania społeczności zagranicznych w Japonii i strategia przyciągania migrantów zarobkowych.

Celem rozdziału jest zbadanie wpływu pandemii COVID-19 na problem niedoboru siły roboczej w Japonii, w szczególności na skuteczność rządowej strategii przyciągania i integracji zagranicznej siły roboczej. Rozdział wpisuje się w problematykę badań dotyczących skuteczności instytucji politycznych (Agencja ds. Usług Imigracyjnych) i rozwiązań prawnych (reforma systemu migracyjnego w Japonii) w sytuacjach kryzysowych (pandemia COVID-19). Tekst odpowiada na następujące pytania badawcze:

Jaki był wpływ obostrzeń pandemicznych na napływ migrantów zarobkowych oraz ich sytuację gospodarczą?

Czy działania podjęte przez administrację rządową w okresie pandemii odpowiadały na potrzeby społeczności migrantów zarobkowych przebywających w Japonii?

Czy nowe mechanizmy uwzględnione w rewizji prawa migracyjnego okazały się skuteczne w obszarze lepszej integracji imigrantów zarobkowych?

W rozdziale postawiono dwie hipotezy badawcze. Pandemia nie tylko podważyła założenia krótkofalowej polityki migracyjnej, ale również wpłynęła na wzrost nastrojów antyimigracyjnych wśród japońskiego społeczeństwa i przedstawicieli środowisk decyzyjnych. Co więcej, pandemia COVID-19 uwypukliła słabość nowego systemu migracyjnego, którego założenia nie odpowiadają na potrzeby migrantów w sytuacji kryzysowej.

W pierwszej części artykułu dokonano przeglądu dotychczasowych badań dotyczących skuteczności japońskiej polityki migracyjnej, a w szczególności zmian prawnych wprowadzonych podczas drugiej kadencji premiera Shinzō Abe. Przedstawiono wyniki badań oraz komentarze ekspertów Toshihiro Menju, Liang Mority i Chrisa Burgessa. Celem przeglądu była identyfikacja najważniejszych wyzwań i problemów, z jakimi zmagali się migranci zarobkowi przebywający na terenie Japonii przed wybuchem pandemii COVID-19. Następnie korzystając z danych ilościowych zebranych przez instytucje japońskie, zbadano wpływ pandemii COVID-19 na przepływ ludności w ramach głównych narzędzi przyciągania zagranicznej siły roboczej. W kolejnej części na podstawie komentarzy eksperckich i materiałów prasowych dokonano identyfikacji kluczowych problemów migrantów zarobkowych w czasie pandemii.

W ostatniej części artykułu przedstawiono wyniki analizy jakościowej i ilościowej artykułów prasowych, oficjalnych wypowiedzi polityków i komentarzy ekspertów dotyczących sytuacji migrantów zarobkowych w czasie pandemii. W tym celu wykorzystano elementy analizy dyskursu, aby przedstawić zmiany nastrojów społecznych dotyczących wybranych problemów migrantów zarobkowych. Analiza obejmuje artykuły i wypowiedzi zebrane od wybuchu pandemii COVID-19, czyli od listopada 2019 do kwietnia 2022 r. Mowa o ponad 90 tekstach dotyczących sytuacji migrantów zarobkowych przebywających na terenie Japonii w czasie pandemii, opublikowanych na łamach najbardziej poczytnych japońskich i anglojęzycznych gazet i portali informacyjnych, reprezentujących różnorodne środowiska i stanowiska polityczne, m.in. Asahi Shimbun, Mainichi Shimbun, Nikkei Asia, Japan Forward, Reuters.

Reforma japońskiego prawa migracyjnego w 2018 r. – geneza regulacji oraz główne założenia

Pogarszająca się sytuacja na rynku pracy oraz naciski ze strony japońskiego biznesu skłoniły rząd do wprowadzenia rozwiązań, które miały zmierzać do poluzowania restrykcyjnej polityki migracyjnej i pozwolić na pozyskanie większych zasobów zagranicznej siły roboczej. W 2012 r. Japonia uruchomiła system punktowego preferencyjnego traktowania imigrantów wysoko wykwalifikowanych (Point-Based Preferential Immigration Treatment for Highly-Skilled Professionals), podobny do rozwiązań przyjętych w Kanadzie, Australii i Nowej Zelandii. Zachęty stosowane w celu przyciągnięcia wysoko wykwalifikowanych pracowników obejmowały zezwolenia na pracę dla małżonków, zezwolenia na pobyt dla dalszej rodziny oraz przyspieszoną ścieżkę do uzyskania stałego pobytu¹. Badania przeprowadzone przez Liang Moritę wskazują, że pomimo wprowadzenia programu zachęt Japonia traciła na atrakcyjności wśród mieszkańców Azji Południowo-Wschodniej rozważających migrację zarobkową. Wśród głównych wyzwań wymieniano: nieatrakcyjny system pracy w japońskich firmach, nierówne traktowanie zagranicznych pracowników, problemy z komunikacją w przedsiębiorstwach oraz powolne tempo awansu zawodowego². W rezultacie nowy system punktowy nie przyciągał zadowalającej liczby wysoko wykwalifikowanych pracowników. Oprócz niekorzystnego środowiska pracy Morita zwróciła również uwagę na szereg kluczowych barier, które utrudniały integrację migrantów i prowadziły do ich postępującej izolacji od reszty społeczeństwa. Wśród nich należy wymienić:

- nagonkę mediów i prawicowych polityków, utożsamiających migrantów z przestępstwami i zagrożeniem,
- bariery językowe w życiu zawodowym i prywatnym,
- nierówne traktowanie migrantów i Japończyków w systemie prawnym oraz relacjach społecznych i biznesowych,
- brak ochrony przed dyskryminacją w japońskim systemie prawnym³.

Premier Shinzō Abe, który rozpoczął swoją kolejną kadencję na początku 2013 r., zapowiadał zaostrzenie dotychczasowej polityki migracyjnej oraz wprowadzenie działań zmierzających do ściślejszej kontroli napływu nielegalnej migracji do Japonii. Jedną z jego obietnic wyborczych dotyczyła braku

¹ L. Morita, *Why Japan isn't more attractive to highly-skilled migrants*, „Cogent Social Sciences” 2017, nr 3(1), s. 2.

² Tamże, s. 3.

³ Tamże, s. 1–12.

zgody na wprowadzenie przepisów, które pozwoliłyby na zwiększenie liczby zagranicznych migrantów przyjeżdżających do Japonii. Nieoczekiwanie na początku grudnia 2018 r. japoński parlament przegłosował jednak głębokie zmiany w prawie imigracyjnym, których celem było umożliwienie wjazdu większej liczby wykwalifikowanych pracowników w celu podjęcia pracy w wyznaczonych sektorach (w tym w rolnictwie, opiece pielęgniarskiej, budownictwie, wybranych branżach produkcyjnych oraz usługach gastronomicznych i hotelarskich). Zgodnie z nową ustawą o kontroli imigracji i przyznawaniu statusu uchodźców stworzono nowe rodzaje wiz pracowniczych dla osób posiadających określone umiejętności i kwalifikacje. Pierwsza kategoria wizowa pozwala na podjęcie pracy w wyznaczonych sektorach na okres maksymalnie pięciu lat, lecz nie umożliwia pracownikom sprowadzenia do Japonii członków rodzin. Druga kategoria wizowa, obejmująca wysoko wykwalifikowaną kadrę z sektorów stoczniowego i budowlanego, pozwala na osiedlanie się na terenie Japonii wraz z rodzinami⁴.

Rewizja prawa imigracyjnego zakładała również istotne zmiany instytucjonalne. Powołano Agencję ds. Usług Imigracyjnych działającą w ramach Ministerstwa Sprawiedliwości, która w „zintegrowany i efektywny sposób będzie działać na rzecz sprawnej obsługi coraz większej liczby rezydentów zagranicznych w związku z ustanowieniem nowych kategorii pobytu”⁵. Nowa agencja rządowa mogła liczyć na większe finansowanie i wyraźny wzrost zatrudnienia w porównaniu z poprzednimi organami kontroli migracji. Głównym celem tej instytucji miało być monitorowanie sytuacji migrantów przebywających na terenie Japonii w celu ułatwienia ich integracji z resztą społeczeństwa. Agencja miała także nadzorować nową strategię przyciągania siły roboczej. W 2019 r. przedstawiciele administracji rządowej informowali, że japoński rząd zakłada przyjęcie do 345 tys. pracowników w ramach nowego systemu wizowego w ciągu pięciu lat.

W grudniu 2018 r. rząd przyjął również strategię pod nazwą: *Kompleksowe środki na rzecz akceptacji i integracji zagranicznych zasobów ludzkich*. Zrewidowany w kolejnych latach dokument jest zbiorem praktyk, które mają ułatwić przedsiębiorcom, władzom lokalnym i organom administracyjnym opracowanie konkretnych działań w odpowiedzi na rosnącą liczbę zagranicznych rezydentów i migrantów ekonomicznych osiedlających się w Japonii. Dokument

---

⁴ Pełny opis zmian zawartych w ramach rewizji dostępny: <https://www.moj.go.jp/isa/content/930004564.pdf> (dostęp: 20.06.2022).

⁵ Ministry of Justice, *Immigration Control and Residency Management*, listopad 2019, s. 5, <https://www.moj.go.jp/isa/content/930004564.pdf> (dostęp: 20.06.2022).

zawiera szereg rekomendacji, mających na celu „promowanie działań na rzecz akceptacji i współistnienia cudzoziemców”⁶.

Zgodnie z retoryką japońskiego rządu, który wcześniej niechętnie rozmawiał o otwarciu ścieżek napływu migrantów zarobkowych, nowe rozwiązania prawne miały przynieść diametralną zmianę w dotychczasowej polityce imigracyjnej Japonii. Zmiany w prawie migracyjnym z grudnia 2018 r. należy traktować jako strategię przyciągania wykwalifikowanej siły roboczej, która miała być kierowana do konkretnych sektorów gospodarczych zgodnie z zapotrzebowaniem zgłoszonym przez przedstawicieli japońskich grup biznesowych. Natomiast *Kompleksowe środki na rzecz akceptacji i integracji zagranicznych zasobów ludzkich* to pierwszy zestaw narzędzi, który miał odpowiedzieć na problem słabej integracji przyjeżdżających pracowników ze społecznością lokalną.

Krytyka reformy i debata nad dotychczasową polityką przyciągania migrantów ekonomicznych

Zmiany w prawie migracyjnym wprowadzone przez administrację premiera Shinzō Abe wywołały wiele kontrowersji wśród japońskiej klasy politycznej, przedstawicieli mediów oraz ekspertów do spraw polityki migracyjnej. Jeden z głównych zarzutów dotyczył niezwykle szybkiego tempa prac legislacyjnych. Zmiany prawa migracyjnego zostały przepchnięte przez parlament bez wystarczającego czasu na konsultacje polityczne i społeczne. Część konserwatywnych środowisk wchodzących w skład rządzącej Partii Liberalno-Demokratycznej oskarżała premiera o złamanie obietnic wyborczych dotyczących polityki migracyjnej i przyzwolenie na napływ taniej siły roboczej. W odpowiedzi na krytykę ze strony ugrupowań antyimigracyjnych rząd premiera Shinzō Abe przedstawiał nowe rozwiązania jako system ściślejszej kontroli zwiększonych ruchów migracyjnych. Premier podkreślił, że proponowane prawo „nie jest rewizją polityki imigracyjnej, a Japonia będzie przyjmować jedynie obcokrajowców posiadających konkretne umiejętności, którzy mogą natychmiast podjąć pracę, aby zaradzić poważnym niedoborom siły roboczej, wyłącznie w sektorach, które rzeczywiście ich potrzebują”⁷. W rozmowie z opozycją zmiany

⁶ Ministry of Justice, *Comprehensive Measures for Acceptance and Coexistence of Foreign nationals (FY2020 revised)*, 14 lipca 2020, <https://www.moj.go.jp/isa/content/930005032.pdf> (dostęp: 6.06.2022).

⁷ S. Walia, *Japan's new immigration law: A significant step by PM Abe*, „Observer Research Foundation”, <https://www.orfonline.org/expert-speak/japan-new-immigration-law-significant-step-pm-abe-47825/> (dostęp: 15.06.2022).

były przedstawiane jako istotna, a zarazem konieczna rewizja polityki migracyjnej, która odpowiada potrzebom japońskiego biznesu i samych migrantów zarobkowych. Z jednej strony zmiany prawa migracyjnego prezentowano jako zło konieczne wywołane skutkami starzenia się społeczeństwa, z drugiej strony – jako nowoczesną reformę, która ma odpowiedzieć na problemy migrantów przybywających do Japonii i umożliwić im lepszą integrację.

Nieoczekiwanym, lecz pozytywnym wydarzeniem, które towarzyszyło pracom nad zmianami w prawie migracyjnym, była dogłębna dyskusja, zorganizowana przez przedstawicieli mediów i opozycji, dotycząca słabości dotychczasowej polityki przyciągania migrantów zarobkowych. Szczególną uwagę poświęcono Programowi Szkolenia Stażystów Technicznych TTIP (Technical Intern Training Program). Przed wprowadzeniem nowego systemu wizowego TTIP był jednym z najważniejszych narzędzi umożliwiających zagranicznym kandydatom odbycie staży na terenie Japonii. Program został formalnie powołany w 1993 r., lecz jest kontynuacją programów szkoleniowych prowadzonych przez japońskie firmy od końca lat 60. XX w. Nadrzędnym celem TTIP jest „przekazywanie umiejętności, technologii i wiedzy zgromadzonych w Japonii do regionów rozwijających się i innych oraz promowanie współpracy międzynarodowej poprzez przyczynianie się do rozwoju zasobów ludzkich, które mogą odegrać rolę w rozwoju gospodarczym tych regionów”⁸. Zgodnie z retoryką rządową program był przedstawiany jako forma pomocy rozwojowej i transferu technologicznego do państw słabiej rozwiniętych:

Program szkolenia stażystów technicznych nie ma na celu rozwiązania problemu niedoboru pracowników w Japonii przy niskich kosztach, jego głównym celem jest bowiem pomoc krajom rozwijającym się w pozyskaniu wysokiej jakości zasobów ludzkich⁹.

W ramach programu setki tysięcy młodych stażystów i stażystek otrzymało tymczasowe zatrudnienie w japońskich firmach oferujących możliwość pozyskania wyspecjalizowanych umiejętności i wiedzy.

Badania satysfakcji przeprowadzone wśród stażystów, którzy wzięli udział w programie, wskazują na jego wysoką skuteczność. W badaniu przeprowadzonym w latach 2018 i 2017 na 19 468 stażystkach i stażystach, którzy ukończyli program, 98,2% respondentów uznało umiejętności zdobyte w ramach szkolenia dla stażystów za „przydatne”, 68,5% doceniło „doświadczenie życia w Japonii” i naukę języka japońskiego¹⁰. Pomimo tego, że japoński rząd przedstawia

⁸ JITCO, <https://www.jitco.or.jp/en/regulation/index.html> (dostęp: 12.06.2022).

⁹ IM Japan's Program, <https://imm.or.jp/en/about.html> (dostęp: 12.06.2022).

¹⁰ OTIT, *Heisei 29-nendo Heisei 30-nendo gaikoku hito ginō jisshū kikō gyōmu tōkei gaiyō* [FY2017/FY2018 Foreign Skills Training Organization Business Statistic

TTIP jako program transferu technologii lub formę pomocy rozwojowej, mechanizm ten był od dawna krytykowany przez ekspertów ds. polityki migracyjnej. Bao Quyen Tran przedstawia TTIP jako „program wykorzystujący ludzi”¹¹, podczas gdy Toshihiro Menju nazywa go „wylęgarnią wyzysku i naruszeń praw pracowniczych”¹². Jego zdaniem w związku z pogarszającą się sytuacją demograficzną w kraju w wielu sektorach pojawiły się poważne niedobory siły roboczej. Japoński rząd i przedsiębiorcy próbują wypełnić lukę na rynku pracy, „przyjmując siłę roboczą tylnymi kanałami”, takimi jak program TTIP¹³. Podobna polityka jest sprzeczna z założeniami programu stażowego.

W związku z reformą prawa migracyjnego japońskie media przeprowadziły dochodzenie wśród uczestników programów stażowych, które wykazało szereg rażących nieprawidłowości i uchybień.

Tabela 1. Nieprawidłowości i uchybienia wykryte w japońskich programach stażowych

<p>Program stażowy jako łatanie dziur kadrowych</p> <p>Firmy przyjmujące wykorzystują pracowników niezgodnie z założeniami programu, powierzając im zadania, które nie pozwalają na zdobycie umiejętności i nie mają nic wspólnego z transferem technologii.</p>
<p>Zbyt niskie wynagrodzenia stażystów</p> <p>Dochodzenie wykazało, że część stażystów otrzymuje wynagrodzenia niższe niż obowiązujące w Japonii stawki minimalne, wskutek czego nie jest w stanie się utrzymać.</p>
<p>Liczne przypadki nadużyć i wykorzystywania stażystów technicznych</p>
<p>Brak zapłaty za nadgodziny</p>
<p>Brak możliwości zmiany miejsca zatrudnienia</p> <p>Stażysci umieszczani są u pracodawców w branżach cierpiących na niedobór siły roboczej (zwłaszcza w rolnictwie, przetwórstwie żywności i budownictwie) i nie mogą zmieniać pracy w trakcie pobytu, bez względu na własne preferencje i warunki pracy.</p>
<p>Brak dostatecznej ochrony prawnej</p> <p>Stażysci nie są chronieni przez przepisy japońskiego prawa pracy i nie mogą korzystać z takich samych przywilejów jak pracownicy japońscy.</p>

Źródło: opracowanie własne na podstawie artykułów prasowych: „The Asahi Shinbun”, „The Mainichi Shinbun”, „The Diplomat”, „Nikkei Asia”.

Summary], 1 października 2019, <https://www.otit.go.jp/files/user/191001-04.pdf> (dostęp: 10.06.2022).

¹¹ B.Q. Tran, *Vietnamese technical trainees in Japan voice concerns amidst COVID-19*, „The Asia-Pacific Journal” 2020, t. 18, nr 11, s. 2.

¹² T. Menju, *COVID-19 and the crisis in Japanese immigration policy*, „Nippon.com”, 27 maja 2020, <https://www.nippon.com/en/in-depth/d00572/> (dostęp: 12.06.2022).

¹³ T. Menju, *Japan's historic immigration reform: A work in progress*, „Nippon.com”, 6 lutego 2019, <https://www.nippon.com/en/in-depth/a06004/japan%E2%80%99s-historic-immigration-reform-a-work-in-progress.html> (dostęp: 10.06.2022).

W 2018 r. organizacja nadzorująca program stażystów technicznych odnotowała 4 707 przypadków naruszania praw stażystów przez firmy przyjmujące¹⁴. Powyższe przypadki zaniedbań i problemy z niskim wynagrodzeniem prowadziły do sytuacji, w której część uczestników programów stażowych zdecydowała się na opuszczenie stanowiska pracy i zasilenie grona nielegalnych migrantów w Japonii¹⁵. Kontrola Ministerstwa Sprawiedliwości przeprowadzona w marcu 2019 r. ujawniła, że 5 218 zagranicznych pracowników postanowiło opuścić wyznaczony zakład pracy. Potwierdzono również 759 przypadków wypłacania stażystom wynagrodzenia poniżej płacy minimalnej¹⁶.

Przywołanie licznych problemów związanych z dotychczasowymi programami przyjmowania zagranicznych pracowników wywołało pytania dotyczące nowego systemu wizowego. Przedstawiciele mediów i opozycji podawali w wątpliwość zasady nowego programu oraz możliwość wprowadzenia skuteczniejszej kontroli statusu zagranicznych pracowników. Ich zdaniem regulacje nie rozwiązują istniejących problemów, a nowy system będzie kolejnym narzędziem pozyskiwania taniej siły roboczej. Skrytykowano nieprzygotowanie instytucji rządowych, które stało się widoczne w pierwszych miesiącach obowiązywania nowego prawa migracyjnego. Prawie rok od wprowadzenia strategii pozyskiwania zagranicznych pracowników udało się zatrudnić niewielki ułamek z zakładanej liczby 345 tys. osób¹⁷.

Komentarze eksperckie dotyczące działania nowego programu również wskazują na jego liczne słabości. Zdaniem Toshihiro Menju, dyrektora zarządzającego Japońskiego Centrum Wymiany Międzynarodowej, rewizja prawa migracyjnego z grudnia 2018 r. jest dowodem na to, że „japońska polityka publiczna pozostaje daleko w tyle za zmieniającymi się realiami demograficznymi i ekonomicznymi”¹⁸. Nowy system pozwala jedynie na podjęcie tymczasowej pracy, co należy traktować jako kontynuację polityki powstrzymywania

---

¹⁴ B.Q. Tran, dz. cyt., s. 5.

¹⁵ The Mainichi Shimbun, *67% of missing foreign trainees worked below minimum wage: Opposition parties*, 4 grudnia 2018, <https://mainichi.jp/english/articles/20181204/p2a/00m/0na/008000c> (dostęp: 20.06.2022).

¹⁶ Centre de Ressources sur les Entreprises et les Droits de l'Homme, *Japan: Ministry of Justice's investigation into missing foreign trainees uncovers illegal employment practices*, 19 grudnia 2019, <https://www.business-humanrights.org/fr/derni%C3%A8re-actualit%C3%A9s/japan-ministry-of-justices-investigation-into-missing-foreign-trainees-uncovers-illegal-employment-practices/> (dostęp: 18.06.2022).

¹⁷ D.J. Milly, *Japan's labor migration reforms: Breaking with the past?*, Migration Information Institute, 20 lutego 2020, <https://www.migrationpolicy.org/article/japan-labor-migration-reforms-breaking-past> (dostęp: 20.06.2022).

¹⁸ T. Menju, *COVID-19 and the crisis...*

imigracji¹⁹. Pomimo podniesienia statusu Agencji ds. Migracji, zwiększenia liczby personelu i zaostrzenia nadzoru nad warunkami pracy imigrantów zarobkowych nie jest jasne, czy nowy system będzie w stanie skutecznie zapobiegać nadużyciom i problemom, które można było zaobserwować w programie TTIP. Obostrzenia wprowadzone podczas pandemii COVID-19 okazały się pierwszym poważnym testem dla nowego systemu migracyjnego.

Wpływ obostrzeń związanych z wybuchem pandemii COVID-19 na migrantów zarobkowych

Jednym z najbardziej widocznych skutków pandemii w większości państw nią dotkniętych był wzrost bezrobocia. W początkowej fazie kryzysu stopa bezrobocia w Japonii zwiększyła się zaledwie o 0,1 pkt proc., osiągając poziom 2,6%. Pomimo wyraźnego spadku liczby osób zatrudnionych udało się uniknąć skokowego wzrostu bezrobocia²⁰. W 2021 r. badania pokazały wzrost liczby osób pozostających bez pracy przez co najmniej rok, był to najwyższy poziom od czasu globalnego kryzysu finansowego wywołanego upadkiem banku Lehman Brothers w 2008 r. W okresie od października do grudnia 2021 r. liczba osób pozostających bez pracy sięgnęła 640 tys., co oznacza wzrost o 31% w porównaniu z okresem sprzed pandemii²¹.

Oprócz wyraźnego wzrostu liczby bezrobotnych dane dotyczące rynku pracy pokazały kilka interesujących problemów w sektorze zatrudnienia. W pierwszej kolejności warto zwrócić uwagę na wzrost liczby osób, które rozważały decyzję o zmianie pracy. W 2021 r. wyniosła ona 8,46 mln, co oznacza wzrost o 460 tys. w porównaniu do 2019 r. Dla porównania liczba osób, które otrzymały nową ofertę pracy, wyniosła zaledwie 2,88 mln, co oznacza spadek o 630 tys.²² Kolejnym ciekawym elementem była praktyka utrzymywania znacznej liczby pracowników na płatnych urloпах, co zaniżało statystyki związane z bezrobociem. W obawie przed odpływem pracowników japońskie firmy zatrzymywały na listach płac osoby, które nie wykonywały swoich obowiązków. Ich liczba wzrosła do rekordowego poziomu 5,97 mln, co stanowi

---

¹⁹ Tamże.

²⁰ Y. Genda, *Has Japan sidestepped a pandemic unemployment boom?*, „Nippon.com”, 13 września 2021, <https://www.nippon.com/en/in-depth/a07603/> (dostęp: 12.06.2022).

²¹ Y. Matsuo, *Japan's long-term joblessness spikes to post-Lehman high*, „Nikkei Asia”, 15 marca 2022, <https://asia.nikkei.com/Economy/Japan-s-long-term-joblessness-spikes-to-post-Lehman-high> (dostęp: 15.06.2022).

²² Tamże.

9% wszystkich pracujących²³. Sytuacja ta prowadziła do zaniżenia realnej skali bezrobocia oraz jeszcze większej stagnacji na rynku pracy.

Warto również zwrócić uwagę na wpływ pandemii na dostępność pracowników w poszczególnych sektorach gospodarki. W kwietniu 2020 r., po wprowadzeniu pierwszego stanu wyjątkowego związanego z pandemią COVID-19, na japońskim rynku pracy odnotowano nadwyżkę zatrudnienia. Dane rządowe pokazały jednak, że już w czerwcu 2021 r. liczba dostępnych pracowników zmniejszyła się do 1,82 mln, co przełożyło się na niedobór siły roboczej w kluczowych sektorach²⁴. Pandemia COVID-19 nieoczekiwanie pomogła japońskim domom opieki i firmom informatycznym złagodzić wieloletnie niedobory siły roboczej²⁵. Redukcja zatrudnienia w sektorach gastronomicznym i hotelarskim skłoniła liczną grupę pracowników do szukania nowych miejsc pracy w bardziej stabilnych branżach. Nie wygląda jednak na to, żeby zmiany w preferencjach wyboru zatrudnienia rozwiązały tego rodzaju problemy w kluczowych sektorach gospodarczych.

Liczba zatrudnionych w branży hotelarskiej spadła do 3,9 mln w 2020 r. z 4,2 mln w roku poprzednim. W branży medycznej i zdrowotnej liczba pracowników wzrosła do 8,6 mln, czyli o 200 tys. w porównaniu z 2019 r.²⁶ Prognozy pokazują jednak, że do 2040 r. na rynku pracy zabraknie 690 tys. pracowników domów opieki ze względu na szybkie starzenie się społeczeństwa. W sektorach IT zatrudniono 2,4 mln pracowników, co oznacza wzrost o 100 tys. w porównaniu z 2019 r.²⁷ Przed wybuchem pandemii w Japonii występował znaczny niedobór pracowników o wysokich umiejętnościach technicznych. W 2019 r. brakowało ok. 220 tys. pracowników branży informatycznej, a prognozy pokazywały, że do 2030 r. liczba ta może wzrosnąć nawet do 790 tys.²⁸

Wprowadzenie rządowych programów pomocowych pozwoliło złagodzić, ale także ukryć skalę negatywnego oddziaływania pandemii na japoński rynek pracy. Zdaniem Yuri Okiny z Japan Research Institute wzrost bezrobocia jest niewielki w porównaniu ze spadkiem aktywności gospodarczej. Czynnikiem,

---

²³ Y. Genda, dz. cyt.

²⁴ K. Nagata, *Even after pandemic, Japan's labor market faces shortages and mismatches*, „The Japan Times”, 16 sierpnia 2021, <https://www.japantimes.co.jp/news/2021/08/16/business/economy-business/japan-labor-market-shortages-mismatches/> (dostęp: 12.06.2022).

²⁵ T. Kajimoto, *Pandemic opens doors to switch jobs in Japan, but pay not rising much*, „Reuters”, 22 października 2021, <https://www.reuters.com/world/the-great-reboot/pandemic-opens-doors-switch-jobs-japan-pay-not-rising-much-2021-10-22/> (dostęp: 10.06.2022).

²⁶ Tamże.

²⁷ Tamże.

²⁸ K. Nagata, dz. cyt.

który przesądził o niskim wzroście bezrobocia, była decyzja wielu obywateli o pozostaniu w domach. Zdaniem Okiny „wielu pracowników nieregularnych, głównie kobiet, młodzieży lub starszych pracowników, którzy stracili pracę podczas pierwszego stanu wyjątkowego w kwietniu 2020 r., postanowiło nie szukać nowego zatrudnienia i w ten sposób wypadło z rynku pracy”²⁹. Japoński rząd uruchomił również program dotacji na „dostosowanie zatrudnienia”, co umożliwiło przedsiębiorstwom wysyłanie pracowników na tymczasowe urlopy przy jednoczesnym utrzymaniu ich na listach płac³⁰. Do 13 sierpnia 2021 r. japoński rząd przeznaczył ponad 36,5 mld USD na wsparcie japońskiego rynku pracy w okresie pandemii³¹.

Jeszcze przed wejściem w życie reformy prawa migracyjnego można było zaobserwować wyraźny wzrost liczby obcokrajowców przyjeżdżających do Japonii. Zgodnie z szacunkami rządowymi liczba obcokrajowców przebywających długoterminowo w Japonii w grudniu 2019 r. wzrosła do 2,93 mln, a liczba obcokrajowców pracujących w Japonii według stanu na koniec października 2019 r. wynosiła 1,66 mln³². Wśród członków OECD Japonia i Korea Południowa przyjmują najwięcej migrantów z Azji Południowo-Wschodniej. Liczba migrantów z państw azjatyckich wyjeżdżających do Japonii szybko wzrastała w okresie przed wybuchem pandemii. W 2018 r. do Japonii przybyło 416 tys. zagranicznych pracowników (o 11% więcej niż w 2017 r.), a w 2019 r. liczba przyjeżdżających wzrosła do 476 tys.³³ Jak już wspomniano, Japonia jest jednym z głównych państw przyjmujących migrantów zarobkowych z regionu Azji Południowo-Wschodniej. Dane statystyczne pokazują, że wjazd do Japonii z tego obszaru został mocno ograniczony w wyniku nałożenia restrykcji pandemicznych. Od kwietnia do sierpnia 2020 r. liczba obcokrajowców wjeżdżających na wizach pracowniczych zmniejszyła się ze 123 tys. do 627 osób w porównaniu z tym samym okresem w 2019 r.³⁴ Obostrzenia okazały się

²⁹ Y. Okina, *COVID-19 and Japan's shifting labour market flexibility*, „East Asia Forum”, 24 sierpnia 2021, <https://www.eastasiaforum.org/2021/08/24/covid-19-and-japans-shifting-labour-market-flexibility> (dostęp: 19.06.2021).

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże.

³² Nippon.com, *Foreign residents in Japan hit record 2.93 million*, 27 marca 2020, <https://www.nippon.com/en/news/yjj2020032701013/foreign-residents-in-japan-hit-record-2-93-million.html> (dostęp: 19.06.2022).

³³ Asian Development Bank, *Labor migration in Asia: Impacts of the COVID-19 crisis and the post-pandemic future*, 2021, s. 23, <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/690751/adbi-book-labor-migration-asia-impacts-covid-19-crisis-post-pandemic-future.pdf> (dostęp: 5.07.2021).

³⁴ Tamże, s. 3.

szczególnie dotkliwe dla japońskiej strategii przyciągania wykwalifikowanych pracowników zagranicznych. Liczba nowo przybyłych stażystów technicznych, w porównaniu z tym samym okresem rok wcześniej, wyniosła zaledwie 0,4%. Przyjmowanie stażystów technicznych i wyspecjalizowanych pracowników wykwalifikowanych zostało wznowione jesienią 2020 r. i bardzo szybko liczba wydawanych wiz wzrosła do poziomu 80 tys.³⁵ W dłuższej perspektywie pandemii nie zahamowała więc napływu pracowników i stażystów. Pod koniec października 2020 r. w Japonii pracowało ponad 402 tys. uczestników programu stażowego TTIP, co stanowiło wzrost o 4,8% w stosunku do roku poprzedniego³⁶.

Raport przygotowany przez Azjatycki Bank Rozwoju wskazuje na silny wpływ COVID-19 na transgraniczny ruch pracowniczy. W okresie pandemii migracja zarobkowa z krajów azjatyckich uległa widocznemu spowolnieniu, a niekiedy została całkowicie wstrzymana. Zamykaniu granic z powodu wzrostu zakażeń towarzyszył wyraźny spadek popytu na pracę ze względu na pogarszające się warunki gospodarcze, co zmniejszyło możliwości zatrudnienia dla wszystkich obywateli i imigrantów³⁷. W raporcie zwrócono również uwagę na pogorszenie warunków pracy w krajach docelowych, któremu towarzyszyły liczne naruszenia praw pracowniczych i przepisów zdrowotnych, brak wypłaty wynagrodzeń, naruszenie praw pracowniczych, pogorszenie się sytuacji kobiet na rynku pracy czy też brak dostępu do środków zaradczych³⁸.

Analiza artykułów prasowych w języku japońskim i angielskim na temat sytuacji migrantów ekonomicznych pokazała szereg trudności, z jakimi musieli zmagać się zagraniczni pracownicy przebywający na terytorium Japonii w czasie pandemii. Jednym z najbardziej odczuwalnych problemów był brak ochrony prawnej przed zwolnieniami. Ustalenia Drugiego Okrągłego Stołu dotyczącego Japońskiej Polityki Migracyjnej rzuciły światło na niepokojące zjawiska związane z negatywnym wpływem pandemii na bezpieczeństwo i sytuację gospodarczą zagranicznych rezydentów. Uczestnicy zwrócili uwagę na szybszy wzrost liczby zwolnień w grupie pracowników zagranicznych w porównaniu do pracowników japońskich³⁹. Toshihiro Menju zaznacza, że niemal 30% obcokrajowców legalnie pracujących w Japonii (w tym studentów i stażystów

---

³⁵ Tamże.

³⁶ IM Japan's Program, dz. cyt.

³⁷ Asian Development Bank, dz. cyt., s. 33.

³⁸ Tamże, s. 12.

³⁹ Japan Center for International Exchange, *2nd Roundtable on Japan's Migration Policy FY2020*, 16 września 2020, <https://www.jcie.org/programs/population-decline-immigration/roundtable-on-japan-migration-policy/roundtable-on-japans-migration-policy/> (dostęp: 15.06.2022).

TTIP) jest zatrudnionych w sektorze produkcyjnym, który ucierpiał z powodu zakłóceń w łańcuchu dostaw, a 12,5% pracuje w dotkniętej kryzysem branży gastronomicznej i hotelarskiej⁴⁰. Związek Zawodowy Zenkoku Ippan Tokyo, który reprezentuje i wspiera pracowników zagranicznych, wskazuje na znaczny wzrost liczby bezrobotnych lub niepełnozatrudnionych obcokrajowców, z których wielu jest pozbawionych ochrony wynikającej z japońskiego prawa pracy⁴¹. Bao Quyen Tran pokazała na przykładzie grupy wietnamskich stażystów, że rządowe wsparcie w okresie pandemii nie zabezpiecza zagranicznych pracowników przebywających w Japonii⁴².

Tran zwraca również uwagę na problem braku oszczędności w grupie stażystów z Azji Południowo-Wschodniej, które mogłyby zostać wykorzystane jako poduszka finansowa w sytuacji kryzysowej. Niskie wynagrodzenie oraz brak możliwości dodatkowej pracy po godzinach sprawia, że stażyści opuszczają firmy i szukają wyższych zarobków, pracując nielegalnie⁴³. Wietnamscy stażyści techniczni wysyłają średnio ponad 60% miesięcznych zarobków do swojego kraju. Pieniądze te są przeznaczone na spłatę długu zaciągniętego z tytułu organizacji wyjazdu do Japonii oraz na wsparcie finansowe rodziny⁴⁴. Pozostałe środki ledwo wystarczają na zapewnienie wyżywienia i zaspokojenie pozostałych potrzeb.

Kolejnym często przywoływanym problemem był brak możliwości powrotu do kraju lub powrotu stałych rezydentów do Japonii. W obawie przed pogarszającą się sytuacją finansową i epidemiologiczną wielu zagranicznych pracowników zdecydowało się na wyjazd do miejsca zamieszkania. Ograniczenia narzucone przez przepisy imigracyjne oraz brak funduszy często uniemożliwiają stażystom technicznym powrót do kraju po wygaśnięciu wizy. Pod koniec 2020 r. ok. 36 tys. stażystek i stażystów, których szkolenia dobiegły końca, nie mogło opuścić Japonii ze względu na ograniczenia w podróżowaniu obowiązujące w krajach pochodzenia⁴⁵. Niektórych stażystów technicznych

---

⁴⁰ T. Menju, *COVID-19 and the crisis...*

⁴¹ Tamże.

⁴² B.Q. Tran, dz. cyt., s. 1. W lipcu 2020 r. w mieście Nagasu wykryto ognisko koronawirusa w grupie 245 wietnamskich stażystów technicznych, pracujących w lokalnej stoczni. Właściciel stoczni podjął decyzję o prewencyjnym zamknięciu zakładu, a wielu pracowników zostało zwolnionych, wskutek czego znalazło się w bardzo trudnej sytuacji finansowej.

⁴³ Tamże, s. 5.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ M. Fujisaki, *40,000 foreign trainees enter Japan amid virus as others fired*, „Asahi Shimbun”, 21 stycznia 2021, <https://www.asahi.com/ajw/articles/14125024> (dostęp: 20.06.2022).

nie stać na opłacenie biletu powrotnego. W skrajnych przypadkach powrót jest utrudniony przez nielegalne skonfiskowanie części paszportów przez pracodawcę⁴⁶. Ograniczenia w przemieszczaniu nałożone po wybuchu pandemii wywołały również poważny problem wśród pracowników zagranicznych, którzy czasowo opuścili Japonię w związku z pracą lub urlopem. 3 kwietnia 2020 r. japoński rząd zakazał wjazdu obcokrajowcom, a także stałym rezydentom⁴⁷. Zakaz obejmował posiadaczy długoterminowych zezwoleń na pracę. W efekcie 90 tys. obcokrajowców mieszkających na stałe w Japonii utknęło za granicą. Skala problemu okazała się tak duża, że rodziny zagranicznych rezydentów musiały zorganizować petycję w celu złagodzenia rządowych obostrzeń⁴⁸. Informacja o tym, że część osób nie może wrócić do swoich domów, jest przykładem traktowania zagranicznych rezydentów jak obywateli drugiej kategorii⁴⁹. W efekcie coraz liczniejszych głosów krytyki międzynarodowej ograniczenia zostały poluzowane w sierpniu 2020 r.

Obcokrajowcy pracujący w Japonii zwracają również uwagę na barierę językową, która uniemożliwia skorzystanie z pomocy rządowej i otrzymanie informacji na temat szczepień i procedur pandemicznych. Migranci zarobkowi przywoływali także problem braku materiałów informacyjnych dotyczących podstawowych zasad izolacji i higieny pracy w miejscach zatrudnienia. Kolejną przeszkodą był brak kontaktu i wsparcia ze strony lokalnej i centralnej administracji rządowej, która nie monitoruje potrzeb społeczności zagranicznych. Wyniki badań naukowych oraz opinie ekspertów wskazują, że imigranci znacznie bardziej odczuli ekonomiczne i społeczne skutki pandemii. Oprócz pojawienia się nowych problemów, takich jak brak możliwości podróżowania, większość wyzwań stojących przed migrantami – podobnie jak przed wybuchem epidemii – miała charakter finansowy.

W odpowiedzi na piętrzące się problemy zagranicznych pracowników w okresie pandemii japoński rząd wprowadził szereg ułatwień i narzędzi pomocowych. Agencja ds. Usług Imigracyjnych dokonała tymczasowego przeglądu programu stażowego, pozwalając pracownikom, którzy utracili pracę, na poszukiwanie zatrudnienia w 14 określonych dziedzinach przemysłu oraz na uzyskanie nowego pozwolenia na pobyt w Japonii po wygaśnięciu wcześniejszej

⁴⁶ B.Q. Tran, dz. cyt., s. 2.

⁴⁷ S. Shakuto, F. Baldari, *Japan's migrants are not allowed to go 'home'*, „Open Democracy”, 3 listopada 2020, <https://www.opendemocracy.net/en/pandemic-border/japans-migrants-are-not-allowed-to-go-home/> (dostęp: 13.06.2022).

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ C. Burgess, *The impact of COVID-19 on foreign residents in 'no immigration' Japan: Structural inequity, Japanese-style multiculturalism, and diminishing social capital*, „IRIS Working Paper Series” 2021, nr 48, s. 8.

wizy⁵⁰. Nowy system umożliwia przeniesienie bezrobotnych stażystów technicznych do innych przedsiębiorstw, które nie dysponują wystarczającą liczbą pracowników. Bezrobotni stażyści techniczni mogą pracować w różnych branżach przez okres jednego roku. Dzięki zniesieniu zakazu zmiany pracodawcy ponad 1 700 stażystów technicznych mogło znaleźć zatrudnienie w innych sektorach. Niestety ponad 1000 osób miało poważny problem ze znalezieniem nowego miejsca pracy. Japońskie firmy, które przyjmują zagranicznych stażystów, w wielu przypadkach umywają ręce i nie pomagają im w pozyskaniu nowego zatrudnienia⁵¹. Organizacje nadzorujące programy stażowe również niechętnie pomagały uczestnikom w znalezieniu nowej pracy. W wyniku przeniesienia do grupy Specjalnie Wykwalifikowanych Pracowników stażysta otrzymuje nową kategorię wizową. W takiej sytuacji instytucje nadzorcze nie mogą otrzymywać wynagrodzenia od pracodawców za sprawowanie kontroli nad stażystami⁵².

Dodatkowo Ministerstwo Zdrowia, Pracy i Opieki Społecznej uruchomiło portal informacyjny dla obcokrajowców pracujących w japońskich firmach. Na stronie w 14 językach informowano pracowników zagranicznych, że „nie mogą być traktowani gorzej niż pracownicy japońscy”⁵³. Znalazły się tam również informacje dotyczące możliwości skorzystania przez pracodawcę z programu dofinansowania w celu ochrony miejsc pracy, obowiązku wypłacenia odprawy dla zwolnionych pracowników, możliwości skorzystania z płatnego urlopu, otrzymania dodatku urlopowego oraz jednorazowego wsparcia w wysokości 100 tys. jenów⁵⁴.

Pomimo wprowadzenia środków wsparcia dla zagranicznej siły roboczej dostęp do niektórych rozwiązań był poważnie ograniczony, co zostało jednoznacznie skrytykowane przez ekspertów do spraw polityki migracyjnej. Wielu zagranicznych pracowników nie skorzystało z jednorazowego wsparcia finansowego z powodu barier językowych i biurokratycznych. Wypełnienie skomplikowanego formularza okazało się trudnym zadaniem nawet dla wielu Japończyków⁵⁵. Zdaniem Toshihiro Menju jest to nieuchronny efekt dotychczasowej polityki migracyjnej rządu.

---

⁵⁰ Asian Development Bank, dz. cyt., s. 11.

⁵¹ M. Fujisaki, dz. cyt.

⁵² C. Burgess, dz. cyt., s. 12.

⁵³ Ministry of Health, Labour and Welfare, *For Foreigners Working in Companies (English)*, https://www.mhlw.go.jp/stf/seisakunitsuite/bunya/koyou_koyou_jigyounushi/page11_00003.html (dostęp: 20.06.2022).

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ C. Burgess, dz. cyt., s. 11.

Rząd centralny zapewnia jedynie minimalne wsparcie przyjmowanym pracownikom zagranicznym, ponieważ oczekuje się od nich powrotu do domu po zakończeniu stażu. Jedną z konsekwencji tego zaniedbania jest fatalnie niski poziom znajomości języka japońskiego. Może to prowadzić do poważnych problemów w sytuacjach kryzysowych, takich jak ta obecna⁵⁶.

Pracownicy zagraniczni mogli również skorzystać z zasiłku urlopowego, w ramach którego otrzymują 80% wynagrodzenia podstawowego w okresie zwolnienia. Niestety w wielu przypadkach pracownicy i stażyści nie otrzymali informacji o możliwości ubiegania się o zasiłek. Chris Burgess twierdzi, że niemal połowa stażystów, których programy szkoleniowe zostały zawieszone, nie była w stanie złożyć wniosków o zasiłek. Firmy, które ich zatrudniały, nie dostarczyły dokumentów niezbędnych do złożenia aplikacji⁵⁷. Przedstawiciele organizacji Solidarity Network with Migrants Japan, którzy oferowali schronienie cudzoziemcom w mieście Oizumi w prefekturze Gunma, stwierdzili, że wielu imigrantów, którzy nie posiadali statusu rezydenta, nie mogło ubiegać się o rządowe wsparcie, co jest równoznaczne z pogwałceniem praw człowieka⁵⁸.

Chris Burgess zaznacza, że kluczowe programy pomocowe, których celem jest poprawa sytuacji pracowników z zagranicy, nie biorą pod uwagę negatywnego wpływu postępującej izolacji na życie rezydentów. Problemy, z jakimi musieli zmagać się imigranci w trakcie pandemii, doprowadziły do jeszcze silniejszej „izolacji już i tak odizolowanych społeczności”⁵⁹. Wskazuje to na słabość nowego systemu migracyjnego, który pomimo obietnicy lepszej integracji społeczności zagranicznych nie jest w stanie pomóc im w sytuacji kryzysowej. Warto również zaznaczyć, że w wielu przypadkach nieskuteczność rządowych programów pomocowych nie wynikała ze złej woli ustawodawców, lecz z przyczyn administracyjnych i technicznych. Brak skutecznego systemu integracji zagranicznych pracowników i ich rodzin świadczy również o niedojrzałości japońskiej polityki migracyjnej.

---

⁵⁶ T. Menju, *COVID-19 and the crisis...*

⁵⁷ C. Burgess, dz. cyt., s. 11.

⁵⁸ The Asahi Shimbun, *Foreigners could die with no pandemic aid, group says*, 11 listopada 2020, <https://www.asahi.com/ajw/articles/13920657> (dostęp: 16.06.2022).

⁵⁹ C. Burgess, dz. cyt., s. 13.

Wzrost nastrojów ksenofobicznych w japońskiej prasie i wypowiedziach polityków

Pandemia COVID-19 pokazała słabość japońskiego systemu kontroli i pomocy zagranicznym pracownikom w sytuacjach kryzysowych. Oprócz postępującej izolacji oraz pogarszającej się sytuacji gospodarczej, analiza materiałów prasowych, wypowiedzi polityków i ekspertów pokazuje kolejny problem, z jakimi muszą zmagać się migranci zarobkowi, czyli wzrost tendencji ksenofobicznych wśród japońskiego społeczeństwa.

Zdaniem Liang Mority jedną z głównych przyczyn wysokiej nieufności Japończyków do obcokrajowców są „przesadzone doniesienia medialne o przestępstwach popełnianych przez obcokrajowców, a także nagonka prawicowych polityków i ugrupowań”⁶⁰. W japońskim dyskursie publicznym i politycznym nad wyraz często można znaleźć komentarze łączące obecność migrantów z negatywnymi zjawiskami, takimi jak wzrost przestępczości i spadek poczucia bezpieczeństwa. Skrajnym przykładem tego typu wypowiedzi było przemówienie przedstawiciela prawicy, byłego gubernatora Tokio, Shintarō Ishihary z kwietnia 2000 r. do jednostek Naziemnych Sił Samoobrony, w którym powiedział:

Sankokujin⁶¹ i obcokrajowcy wielokrotnie popełniali ohydne przestępstwa i można się spodziewać, że po klęsce żywiołowej doprowadzą do zamieszek. Policja może zrobić tylko tyle, więc chciałbym, abyście przyszli i utrzymali spokój⁶².

W trakcie pandemii COVID-19 w Japonii odnotowano liczne posunięcia administracyjne oraz oficjalne komentarze, które również prowadziły do koryzżenia obcokrajowców, w tym migrantów ekonomicznych, z negatywnymi zjawiskami społecznymi, takimi jak większy odsetek zakażeń. Chris Burgess podaje przykład dyskryminacyjnej kampanii w mediach społecznościowych z maja 2020 r., która błędnie wskazywała, że obcokrajowcy stanowią połowę zakażeń COVID-19 w Japonii⁶³. W listopadzie 2020 r. gazeta Asahi Shimbun informowała o coraz większej liczbie ognisk zakażeń w „społecznościach zamieszkałych przez znaczną liczbę obcokrajowców” w regionie Tohoku.

⁶⁰ L. Morita, dz. cyt., s. 3.

⁶¹ Sankokujin – obraźliwy termin odnoszący się do imigrantów z Korei i Tajwanu w okresie po II wojnie światowej.

⁶² J. Adelstein, *Shintaro Ishihara: A politician who peddled hatred*, „Asia Times”, 4 lutego 2022, <https://asiatimes.com/2022/02/shintaro-ishihara-a-politician-who-peddled-in-hatred/> (dostęp: 12.06.2022).

⁶³ C. Burgess, dz. cyt., s. 8.

Przyczyną paniki było wykrycie 109 przypadków koronawirusa w grupie studentów zagranicznych uczęszczających do szkoły Kadan Automotive Technical College w mieście Sendai. Podobny przypadek miał miejsce w mieście Oizumi w prefekturze Gunma, gdzie informowano o wzroście liczby zachorowań wśród licznej społeczności brazylijskiej⁶⁴. Wykrycie zakażeń wywołało „niepokój i działania odwetowe w postaci dyskryminujących wpisów na portalach społecznościowych”. Autorzy tych wpisów przekonywali, że japońskie dzieci „nie powinny bawić się z dziećmi obcokrajowców”⁶⁵. Poniżej przedstawiono inne przykłady podobnych działań dyskryminacyjnych, nie tylko ze strony społeczności lokalnych, ale także instytucji i wysokich rangą polityków:

13 listopada 2020 – „The Japan Times” – Yasutoshi Nishimura, minister ds. reakcji na COVID-19, opublikował serię tweetów, w których „delikatnie wezwał” obcokrajowców z Nepalu do przestrzegania środków zapobiegających rozprzestrzenianiu się wirusa COVID-19 przed zbliżającym się świętem Tihar⁶⁶.

23 maja 2021 – „Nikkei Keizai Shimbun” – ośrodek zdrowia w Ibaraki ostrzegł ludzi, aby nie spożywali posiłków z obcokrajowcami, w obawie przed rozprzestrzenianiem się wirusa⁶⁷.

Innym powtarzającym się przykładem dyskryminacji, który również został zaobserwowany podczas pandemii, była próba ograniczenia wstępu cudzoziemców do prywatnych i publicznych miejsc, które powinny być otwarte dla wszystkich. Interesujące badania na temat problemu tzw. widocznych mniejszości zostały przeprowadzone przez Debito Arudou. W swojej publikacji autor podkreśla, że pomimo tolerancyjnych zapisów w japońskiej konstytucji i podpisania licznych traktatów międzynarodowych w Japonii nie obowiązuje prawo zakazujące dyskryminacji rasowej. W rezultacie wiele firm i instytucji na terenie całego kraju wywiesza znaki „tylko dla Japończyków”, odmawiając wstępu wszystkim obcokrajowcom ze względu na ich odmienny wygląd. W innych przypadkach pracodawcy i wynajmujący mieszkania rutynowo odmawiają zatrudnienia i zakwaterowania zagranicznym aplikantom⁶⁸. Także w okresie

⁶⁴ The Asahi Shimbun, *COVID-19 cluster cases spark backlash against foreign residents*, 28 listopada 2020, <https://www.asahi.com/ajw/articles/13971106> (dostęp: 16.06.2022).

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ T. Osaki, *Japan faces balancing act over virus clusters among foreign nationals*, „The Japan Times”, 22 listopada 2020, <https://www.japantimes.co.jp/news/2020/11/22/national/social-issues/coronavirus-clusters-foreign-nationals-japan-discrimination/> (dostęp: 15.06.2022).

⁶⁷ C. Burgess, dz. cyt., s. 8.

⁶⁸ D. Arudou, *Embedded Racism: Japan's Visible Minorities and Racial Discrimination*, Lanham 2016.

pandemii można było znaleźć liczne przykłady odmawiania usług i wstępu cudzoziemcom w obawie przed wirusem COVID-19:

28 listopada 2020 – „The Asahi Shimbun” – po wykryciu ogniska zakażeń w mieście Maebashi wśród 53 zagranicznych uczniów lokalny salon kosmetyczny umieścił przed wejściem informację o zakazie wstępu dla uczniów konkretnej szkoły⁶⁹.

11 lipca 2021 – „Kyodo News” – administracja hotelu Akasaka Excel w centrum Tokio została skrytykowana za to, że umieściła tabliczki „tylko dla Japończyków” i „tylko dla obcokrajowców” przed windami, „próbując w ten sposób wzmocnić środki zapobiegające zakażeniom koronawirusem przed Olimpiadą”⁷⁰.

7 grudnia 2021 – „Nikkei Asia” – ambasada Stanów Zjednoczonych w Tokio przestrzega swoich obywateli przed wzmożoną liczbą kontroli obcokrajowców przeprowadzanych przez japońską policję, podejrzewając tzw. racial profiling⁷¹.

Tran Bao Quan zwraca uwagę na jeszcze jeden negatywny aspekt oddziaływania mediów na sytuację migrantów w czasie pandemii. Jej badania nad sytuacją migrantów zarobkowych z Wietnamu pokazują, że większość doniesień medialnych w czasie pandemii skupiała się na negatywnych informacjach dotyczących obcokrajowców, takich jak łączenie ich z większym ryzykiem zakażenia koronawirusem. Teksty te w dużej mierze nie podawały żadnych informacji na temat trudnej sytuacji migrantów⁷². W japońskich mediach można jednak znaleźć szereg artykułów, które zwracają uwagę na problemy zagranicznych pracowników w czasach pandemii, krytykując często politykę rządu:

7 maja 2020 – „The Mainichi Shimbun” – organizacje pomocowe obawiają się, że rezydenci, którzy nagle tracą pracę i dochody z powodu pandemii i nie kwalifikują się do pomocy społecznej, nie będą w stanie sami się utrzymać⁷³.

11 listopada 2020 – „The Asahi Shimbun” – organizacja pozarządowa (Sieć Solidarności z Migrantami Japonia) informuje, że bez doraźnej pomocy finansowej wielu migrantów w prefekturze Gunma może umrzeć z głodu. Władze

---

⁶⁹ The Asahi Shimbun, *COVID-19 cluster...*

⁷⁰ Kyodo News, *Tokyo hotel rapped for „Japanese only” notice for elevator use*, 11 lipca 2021, <https://english.kyodonews.net/news/2021/07/aa2015e76a9e-tokyo-hotel-rapped-for-japanese-only-notice-for-elevator-use.html> (dostęp: 20.06.2022).

⁷¹ Nikkei Asia, *U.S. embassy warns of ‘suspected racial profiling’ by Japan police*, 7 grudnia 2021, <https://asia.nikkei.com/Politics/International-relations/U.S.-embassy-warns-of-suspected-racial-profiling-by-Japan-police> (dostęp: 20.06.2022).

⁷² B.Q. Tran, dz. cyt., s. 1.

⁷³ The Asahi Shimbun, *Foreigners could die...*

lokalne odrzuciły prośby o pomoc publiczną dla migrantów, którzy nie mogą ubiegać się o wsparcie władz centralnych⁷⁴.

12 listopada 2020 – „The Mainichi Shimbun” – organizacja non-profit zbiera datki na zabezpieczenie możliwości edukacyjnych dzieci, ponieważ wielu zagranicznych pracowników jest zwalnianych w związku z nową pandemią koronawirusa⁷⁵.

27 listopada 2020 – „The Asahi Shimbun” – ok. 40 obywateli Wietnamu, którzy stracili pracę po wybuchu pandemii, musiało schronić się w świątyni w Honjō w północnej prefekturze Saitama, licząc na zakwaterowanie i wyżywienie⁷⁶.

18 stycznia 2021 – „The Mainichi Shimbun” – rosnący problem ubóstwa wśród zagranicznych rezydentów jest spowodowany przez system, który traktuje stażystów technicznych i innych pracowników migrujących jako „przedmioty jednorazowego użytku”⁷⁷.

22 lipca 2021 – „The Asahi Shimbun” – ankieta przeprowadzona w grupie 2000 wietnamskich rezydentów pokazała, że ok. 70% respondentów czuje się „zaniepokojonych” lub „bardzo zaniepokojonych” brakiem informacji o szczeniach przeznaczonych dla obcokrajowców⁷⁸.

Wykrycie licznych ognisk zakażeń w miejscach zamieszkałych przez obcokrajowców i coraz częstsze przypadki łączenia wzrostu liczby zachorowań z ich obecnością okazały się wyzwaniem dla członków japońskiego rządu, którzy coraz częściej oskarżani byli o jawną dyskryminację. Pierwsze poważne problemy można było zaobserwować w listopadzie 2020 r. wraz ze wzrostem liczby ognisk COVID-19 i szybkim wzrostem liczby zakażeń w skali całego kraju. Po wykryciu dużej liczby zakażeń w prefekturze Gunma ze strony japońskich polityków i przedstawicieli administracji publicznej można było usłyszeć wypowiedzi dotyczące większego ryzyka zakażenia w miejscach zamieszkiwanych przez przedstawicieli mniejszości zagranicznych. Rządowi eksperci

---

⁷⁴ Tamże.

⁷⁵ The Mainichi Shimbun, *Education group seeks funds to help foreign kids in Japan whose parents lost jobs to virus*, 12 listopada 2020, <https://mainichi.jp/english/articles/20201111/p2a/00m/0na/028000c> (dostęp: 16.06.2022).

⁷⁶ The Asahi Shimbun, *Saitama temple takes in exploited Vietnamese trainees*, 27 listopada 2020, <https://www.asahi.com/ajw/articles/13968578> (dostęp: 16.06.2022).

⁷⁷ The Mainichi Shimbun, *Pandemic job losses show flawed system that gathers foreigners to Japan for 'single-use'*, 18 stycznia 2021, <https://mainichi.jp/english/articles/20210116/p2a/00m/0na/027000c> (dostęp: 16.06.2022).

⁷⁸ T. Tanaka, *Group: Use 'plain Japanese' in vaccine info for foreign residents*, „The Asahi Shimbun”, 22 lipca 2021, <https://www.asahi.com/ajw/articles/14394223> (dostęp: 16.06.2022).

zwracali uwagę na „czynniki typowe dla wielu zagranicznych rezydentów”, w tym ich zamiłowanie do przytulania przyjaciół i rodziny oraz brak kultury noszenia masek przed wybuchem pandemii⁷⁹. Kazuhito Nishi, urzędnik prefektury Gunma odpowiedzialny za politykę międzykulturową, poinformował, że badanie zagranicznych ognisk wirusa ujawniło, że „niektórzy z zarażonych nie tylko nie nosili masek, ale jedli i pili z tych samych talerzy i szklanek podczas grillowania, chodzenia do klubów i masowego spożywania posiłków z rodzinami i krewnymi w okresie letnim”, kiedy na terenie całego kraju obowiązywały obostrzenia⁸⁰.

W mediach społecznościowych pojawiło się wiele doniesień oskarżających rządowych ekspertów o ksenofobiczne łączenie wzrostu zakażeń z obecnością migrantów. W obronie japońskich polityków stanął prawicowy portal Japan Forward, w którym opublikowano artykuł zatytułowany: *Japonia nie oskarżyła obcokrajowców o rozprzestrzenianie wirusa COVID-19. Zrobiły to złe nagłówki*. Autorka artykułu, Arielle Busetto, podaje przykład specjalnej konferencji prasowej zorganizowanej 9 listopada 2020 r., podczas której przedstawiono środki wsparcia dla obcokrajowców przybywających z zagranicy, w tym zintensyfikowanie procesu testowania członków społeczności zagranicznej. Jej zdaniem ze strony japońskiego rządu nie padły żadne sformułowania, które stawiałyby migrantów w negatywnym świetle⁸¹. Po konferencji w mediach i na platformach społecznościowych pojawiło się wiele plotek oskarżających japoński rząd o ksenofobię. Szczególną uwagę internautów przykuła wypowiedź członków komisji, którzy stwierdzili, że „niektóre z nowych, trudnych do namierzenia przypadków pochodzą z jadłodajni, społeczności zagranicznych, klubów pozaszkolnych, szkół, uniwersytetów i miejsc pracy”⁸². Zdaniem Busetto społeczności zagraniczne zostały wymienione tylko jako jedno z wielu źródeł zakażeń, które wymagają pomocy ze strony rządu, co nie powinno zostać odebrane jako krytyka tych społeczności.

W tym samym czasie problemy ze spójną komunikacją dotyczącą związku „cudzoziemcy-wirus” można było zaobserwować w wypowiedziach ministra ds. reakcji na COVID 19 Yasutoshiego Nishimury. Zdaniem Tomohiro Osakiego z „The Japan Times” podczas konferencji prasowej 22 listopada 2020 r. polityk musiał bardzo się starać, żeby jego wypowiedzi dotyczące zakażeń w społecznościach zagranicznych nie zostały odebrane jako ksenofobiczne.

⁷⁹ T. Osaki, *Japan faces...*

⁸⁰ Tamże.

⁸¹ A. Busetto, *Japan didn't accuse foreigners of spreading COVID-19. Bad headlines did*, „Japan Forward”, 19 listopada 2020, <https://japan-forward.com/japan-didnt-accuse-foreigners-of-spreading-covid-19-bad-headlines-did/> (dostęp: 20.06.2021).

⁸² Tamże.

Minister dobitnie podkreślił, że „nie wszystkich obcokrajowców należy obwiniać za rozprzestrzenianie się wirusa i nie należy tolerować żadnych uprzedzeń ani dyskryminacji”⁸³. Zdaniem Osakiego rząd stawiając sobie za cel rozwój usług wielojęzycznych i poprawę dostępu do opieki medycznej, „musi uważać, aby nie przyczynić się do powstania błędnego przekonania”, że zagraniczni rezydenci są grupą podwyższonego ryzyka w porównaniu z rodowitymi Japończykami⁸⁴.

Premier Yoshihide Suga w ramach organizacji Igrzysk Olimpijskich w Tokio próbował przekonać sceptyczną opinię publiczną, że „napływ obcokrajowców nie jest powiązany ze wzrostem liczby infekcji”⁸⁵. W tym celu wzmocniono system testowania międzynarodowych studentów i stażystów technicznych. Zdaniem Chrisa Burgessa działanie to ugruntowało tylko dyskurs identyfikujący obcokrajowców jako potencjalne źródło zakażeń⁸⁶.

Podsumowanie

Celem rozdziału było zbadanie wpływu pandemii COVID-19 na problem niedoboru siły roboczej w Japonii, w szczególności na skuteczność rządowej strategii przyciągania i integracji zagranicznej siły roboczej. Analiza komentarzy eksperckich i dotychczasowych badań naukowych pokazała, że migranci zarobkowi znacznie bardziej odczuli ekonomiczne i społeczne skutki pandemii. Większość wyzwań stojących przed imigrantami miała charakter finansowy, lecz pandemia uwypukliła także liczne problemy w zakresie poprawnego funkcjonowania administracji lokalnej i instytucji przyjmujących pracowników. Epidemia koronawirusa obnażyła słabość nowego systemu migracyjnego i podkreśliła potrzebę jego fundamentalnej reformy. Na szczególną uwagę zasługuje rażąca nieskuteczność nowych mechanizmów, których celem była silniejsza integracja mniejszości zagranicznych.

Analiza artykułów prasowych w języku japońskim i angielskim dowodzi, że nieskuteczna polityka komunikacyjna doprowadziła do jeszcze większej alienacji pracowników zagranicznych. Warto zwrócić uwagę na szereg niepokojących trendów wskazujących na wzrost nastrojów ksenofobicznych i nieskuteczność polityki imigracyjnej. Przede wszystkim większość artykułów prasowych nie przedstawiała pełnego obrazu dyskryminacji, z jakimi zagraniczni pracownicy musieli zmagać się podczas pandemii. W wielu przypadkach japońskie media

---

⁸³ T. Osaki, *Japan faces...*

⁸⁴ Tamże.

⁸⁵ C. Burgess, dz. cyt., s. 8.

⁸⁶ Tamże.

skupiały się na negatywnym wpływie braku migrantów zarobkowych na japońskie przedsiębiorstwa, pomijając problemy samych migrantów. Postawa ta jest wyrazem postępującego uprzedmiotowienia zagranicznej siły roboczej. Co ciekawe, podobny dyskurs medialny jest w pewnym zakresie spójny z dotychczasową polityką migracyjną Japonii. Strategie przyciągania migrantów zarobkowych przedstawiane przez kolejne japońskie administracje podkreślają „przydatność” migrantów zarobkowych dla japońskiej gospodarki i „konieczność” korzystania z zagranicznej siły roboczej w kluczowych sektorach.

Kryzys pandemiczny uwypuklił wszystkie bolączki japońskiego systemu przyciągania migrantów zarobkowych zidentyfikowane przez Liang Moritę w 2017 r., czyli przed wprowadzeniem rewizji prawa migracyjnego. Pokazuje to słabość japońskiego prawa migracyjnego i brak rozwiązania kluczowych problemów wskazywanych jeszcze przed pandemią. Pomimo zastosowania w 2018 r. pierwszych rozwiązań, które miały zapewnić silniejszą integrację imigrantów zarobkowych, w okresie pandemii doszło do ich dalszej alienacji. Zdaniem Burgesa fakt, że pandemia „jeszcze bardziej odizolowała społeczność, która i tak jest już wyalienowana, potęgując poczucie oddzielenia i braku przynależności, budzi poważne obawy o jej dobrobyt”⁸⁷. Autor zaznacza, że jednym z widocznych skutków pandemii było „pogłębienie izolacji migrantów i zdziesiątkowanie zgromadzonego przez nich kapitału społecznego, co odwróciło i prawdopodobnie zniwelowało wszelkie postępy poczynione do tej pory w zakresie integracji”⁸⁸.

Kolejnym ciekawym aspektem były doniesienia o nieskuteczności rządowych programów pomocowych dla zagranicznych rezydentów. Wiele artykułów prasowych przywoływało problem niedostatecznej pomocy rządowej lub ograniczeń, które uniemożliwiały migrantom skorzystanie z tego wsparcia. W obliczu wyraźnego wzrostu bezrobocia japoński rząd i wiele przedsiębiorstw wprowadziło programy pomocowe oraz środki ratunkowe. W efekcie znaczna część japońskich pracowników uniknęła natychmiastowych zwolnień, korzystając z zasiłków i płatnych urlopów. Wielu migrantów zarobkowych nie mogło skorzystać z podobnej poduszki bezpieczeństwa.

Innym sygnałem, na który warto zwrócić uwagę, jest wyraźne wzmocnienie antyimigracyjnego dyskursu w japońskich mediach, a także wśród polityków i przedstawicieli środowisk decyzyjnych. Liczne przykłady dyskryminacyjnych wypowiedzi członków rządu lub administracji lokalnej mogą prowadzić do pogorszenia wizerunku migrantów w Japonii. Co ciekawe, kontrowersyjne wypowiedzi w wielu przypadkach powielają znane schematy dyskryminacyjne, widoczne od lat w japońskiej polityce migracyjnej. Schematy te to m.in.

---

⁸⁷ Tamże, s. 16.

⁸⁸ Tamże, s. 17.

przypisywanie migrantom „niebezpiecznych i negatywnych zachowań”, które w założeniu są odmienne od tych „japońskich”. Podobny dyskurs jeszcze bardziej utrwala istniejące linie podziału oraz wzmacnia poczucie izolacji i odrzucenia wśród przedstawicieli społeczności zagranicznych.

Bibliografia

- Adelstein J., *Shintaro Ishihara: A politician who peddled hatred*, „Asia Times”, 4 lutego 2022, <https://asiatimes.com/2022/02/shintaro-ishihara-a-politician-who-peddled-in-hatred/> (dostęp: 12.06.2022).
- Arudou D., *Embedded Racism: Japan's Visible Minorities and Racial Discrimination*, Lexington Books, Lanham 2016.
- The Asahi Shimbun, *COVID-19 cluster cases spark backlash against foreign residents*, 28 listopada 2020, <https://www.asahi.com/ajw/articles/13971106> (dostęp: 16.06.2022).
- The Asahi Shimbun, *Foreigners could die with no pandemic aid, group says*, 11 listopada 2020, <https://www.asahi.com/ajw/articles/13920657> (dostęp: 16.06.2022).
- The Asahi Shimbun, *Saitama temple takes in exploited Vietnamese trainees*, 27 listopada 2020, <https://www.asahi.com/ajw/articles/13968578> (dostęp: 16.06.2022).
- Asian Development Bank, *Labor migration in Asia: Impacts of the COVID-19 crisis and the post-pandemic future*, 2021, <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/690751/adbi-book-labor-migration-asia-impacts-covid-19-crisis-post-pandemic-future.pdf> (dostęp: 5.07.2021).
- Burgess C., *The impact of COVID-19 on foreign residents in 'no immigration' Japan: Structural inequity, Japanese-style multiculturalism, and diminishing social capital*, „IRiS Working Paper Series” 2021, nr 48/2021, Institute for Research into Superdiversity, Birmingham.
- Busetto A., *Japan didn't accuse foreigners of spreading COVID-19. Bad headlines did*, „Japan Forward”, 19 listopada 2020, <https://japan-forward.com/japan-didnt-accuse-foreigners-of-spreading-covid-19-bad-headlines-did/> (dostęp: 20.06.2021).
- Centre de Ressources sur les Entreprises et les Droits de l'Homme, *Japan: Ministry of Justice's investigation into missing foreign trainees uncovers illegal employment practices*, 19 grudnia 2019, <https://www.business-human-rights.org/fr/derni%C3%A8re-actualit%C3%A9s/japan-ministry-of-justice-investigation-into-missing-foreign-trainees-uncovers-illegal-employment-practices/> (dostęp: 18.06.2022).

- Fujisaki M., *40,000 foreign trainees enter Japan amid virus as others fired*, „Asahi Shimbun”, 21 stycznia 2021, <https://www.asahi.com/ajw/articles/14125024> (dostęp: 20.06.2022).
- Genda Y., *Has Japan sidestepped a pandemic unemployment boom?*, „Nippon.com”, 13 września 2021, <https://www.nippon.com/en/in-depth/a07603/> (dostęp: 12.06.2022).
- IM Japan's Program, <https://imm.or.jp/en/about.html> (dostęp: 12.06.2022).
- Japan Center for International Exchange, *2nd Roundtable on Japan's Migration Policy FY2020*, 16 września 2020, <https://www.jcie.org/programs/population-decline-immigration/roundtable-on-japan-migration-policy/roundtable-on-japans-migration-policy/> (dostęp: 15.06.2022).
- JITCO (Japan International Trainee & Skilled Worker Cooperation Organization), <https://www.jitco.or.jp/en/regulation/index.html> (dostęp: 12.06.2022).
- Kajimoto T., *Pandemic opens doors to switch jobs in Japan, but pay not rising much*, „Reuters”, 22 października 2021, <https://www.reuters.com/world/the-great-reboot/pandemic-opens-doors-switch-jobs-japan-pay-not-rising-much-2021-10-22/> (dostęp: 10.06.2022).
- Kyodo News, *Tokyo hotel rapped for „Japanese only” notice for elevator use*, 11 lipca 2021, <https://english.kyodonews.net/news/2021/07/aa2015e-76a9e-tokyo-hotel-rapped-for-japanese-only-notice-for-elevator-use.html> (dostęp: 20.06.2022).
- The Mainichi Shimbun, *67% of missing foreign trainees worked below minimum wage: Opposition parties*, 4 grudnia 2018, <https://mainichi.jp/english/articles/20181204/p2a/00m/0na/008000c> (dostęp: 20.06.2022).
- The Mainichi Shimbun, *Education group seeks funds to help foreign kids in Japan whose parents lost jobs to virus*, 12 listopada 2020, <https://mainichi.jp/english/articles/20201111/p2a/00m/0na/028000c> (dostęp: 16.06.2022).
- The Mainichi Shimbun, *Pandemic job losses show flawed system that gathers foreigners to Japan for 'single-use'*, 18 stycznia 2021, <https://mainichi.jp/english/articles/20210116/p2a/00m/0na/027000c> (dostęp: 16.06.2022).
- Matsuo Y., *Japan's long-term joblessness spikes to post-Lehman high*, „Nikkei Asia”, 15 marca 2022, <https://asia.nikkei.com/Economy/Japan-s-long-term-joblessness-spikes-to-post-Lehman-high> (dostęp: 15.06.2022).
- Menju T., *COVID-19 and the crisis in Japanese immigration policy*, „Nippon.com”, 27 maja 2020, <https://www.nippon.com/en/in-depth/d00572/> (dostęp: 12.06.2022).
- Menju T., *Japan's historic immigration reform: A work in progress*, „Nippon.com”, 6 lutego 2019, <https://www.nippon.com/en/in-depth/a06004/japan%E2%80%99s-historic-immigration-reform-a-work-in-progress.html> (dostęp: 10.06.2022).

- Milly D.J., *Japan's labor migration reforms: Breaking with the past?*, Migration Information Institute, 20 lutego 2020, <https://www.migrationpolicy.org/article/japan-labor-migration-reforms-breaking-past> (dostęp: 20.06.2022).
- Ministry of Health, Labour and Welfare, *For Foreigners Working in Companies (English)*, https://www.mhlw.go.jp/stf/seisakunitsuite/bunya/koyou_roudou/koyou/jigyounushi/page11_00003.html (dostęp: 20.06.2022).
- Ministry of Justice, *Comprehensive Measures for Acceptance and Coexistence of Foreign nationals (FY2020 revised)*, 14 lipca 2020, <https://www.moj.go.jp/isa/content/930005032.pdf> (dostęp: 6.06.2022).
- Ministry of Justice, *Immigration Control and Residency Management*, listopad 2019, <https://www.moj.go.jp/isa/content/930004564.pdf> (dostęp: 20.06.2022).
- Morita L., *Why Japan isn't more attractive to highly-skilled migrants*, „Cogent Social Sciences” 2017, nr 3(1), s. 1–12.
- Nagata K., *Even after pandemic, Japan's labor market faces shortages and mismatches*, „The Japan Times”, 16 sierpnia 2021, <https://www.japantimes.co.jp/news/2021/08/16/business/economy-business/japan-labor-market-shortages-mismatches/> (dostęp: 12.06.2022).
- Nikkei Asia, *U.S. embassy warns of 'suspected racial profiling' by Japan police*, 7 grudnia 2021, <https://asia.nikkei.com/Politics/International-relations/U.S.-embassy-warns-of-suspected-racial-profiling-by-Japan-police> (dostęp: 20.06.2022).
- Nippon.com, *Foreign residents in Japan hit record 2.93 million*, 27 marca 2020, <https://www.nippon.com/en/news/yjj2020032701013/foreign-residents-in-japan-hit-record-2-93-million.html> (dostęp: 19.06.2022).
- Okina Y., *COVID-19 and Japan's shifting labour market flexibility*, „East Asia Forum”, 24 sierpnia 2021, <https://www.eastasiaforum.org/2021/08/24/covid-19-and-japans-shifting-labour-market-flexibility/> (dostęp: 19.06.2021).
- Osaki T., *Japan faces balancing act over virus clusters among foreign nationals*, „The Japan Times”, 22 listopada 2020, <https://www.japantimes.co.jp/news/2020/11/22/national/social-issues/coronavirus-clusters-foreign-nationals-japan-discrimination/> (dostęp: 15.06.2022).
- OTIT (Organization for Technical Intern Training), *Heisei 29-nendo Heisei 30-nendo gaikoku hito ginō jishū kikō gyōmu tōkei gaiyō* [FY2017/2018 FY Foreign Skills Training Organization Business Statistics Summary], 1 października 2019, <https://www.otit.go.jp/files/user/191001-04.pdf> (dostęp: 10.06.2022).
- Shakuto S., Baldari F., *Japan's migrants are not allowed to go 'home'*, „Open Democracy”, 3 listopada 2020, <https://www.opendemocracy.net/en/pandemic-border/japans-migrants-are-not-allowed-to-go-home/> (dostęp: 13.06.2022).

- Tanaka T., *Group: Use 'plain Japanese' in vaccine info for foreign residents*, „The Asahi Shimbun”, 22 lipca 2021, <https://www.asahi.com/ajw/articles/14394223> (dostęp: 16.06.2022).
- Tran B.Q., *Vietnamese technical trainees in Japan voice concerns amidst COVID-19*, „The Asia-Pacific Journal”, t. 18, nr 11.
- Walia S., *Japan's new immigration law: A significant step by PM Abe*, „Observer Research Foundation”, <https://www.orfonline.org/expert-speak/japan-new-immigration-law-significant-step-pm-abe-47825/> (dostęp: 15.06.2022).